

EĞİTSEL ÖRGÜT İKLİMİNDE DEMOKRATİK YAŞAM

Özcan EKİCİ*

Öz

Demokrasi her ne kadar siyasal bir sistem olarak kabul edilse de zaman içindeki değişimlerle, toplumsal yaşam ve bireysel özellikler içinde kullanılmaktadır. Günümüzde eşitlik ve özgürlük isteyen bütün toplumlar için demokrasi önemlidir. Bu nedenle devletler, demokratik bir yönetimin devamı için vatandaşlarında demokrasi bilincinin oluşmasını isterler. Demokrasi bilincinin vatandaşlarda oluşması için; demokrasinin tam olarak anlaşılması, kavranması ve yurttaşlarda davranışa dönüşmesi gerekmektedir. Bir toplumda tüm bireylerin demokrasi bilincine sahip olması ancak eğitim yoluyla gerçekleşebilir. Bu nedenle araştırmanın temel amacı eğitsel örgüt ikliminde demokratik yaşamın önemini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırma temel nitel araştırmaya uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma için literatür taraması yapılmış ve elde edilen araştırmalar incelenmiştir. İncelenen araştırmalar yorumlanarak açıklamalar getirilmiştir. Araştırma sonucunda, toplum içinde demokrasinin benimsenip eğitime uygulanması sonrası sağlanan faydayla birlikte; vatandaşların demokrasiye yönelik inançları da artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin demokrasiyi tam olarak kavrayabilmeleri içinde okullarda demokratik bir ortamın oluşturulmalıdır. Okulların demokratik bir ortama sahip olabilmesi için öncelikle okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve velilerin demokratik değerlere sahip olması gerekmektedir. Daha sonra bu değerlerin toplumun geleceği olan öğrencilere kazandırılmasına çalışılmalıdır. Demokrasi eğitime uygun olarak hazırlanan okul müfredatıyla beraber okul öğelerinin sahip olacağı demokrasi bilinci, okulda demokrasi kültürünü oluşturacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokrasi eğitimi, Demokratik okul.

Democratic Life in an Educational Organization

Abstract

Although democracy is accepted as a political system, it is used in social life and individual characteristics with the changes over time. Today, democracy is important for all societies that want equality and freedom. For this reason, states want their citizens to be conscious of democracy for the continuation of a democratic administration. For the consciousness of democracy to be formed in the citizens; democracy needs to be fully understood, grasped and transformed into behavior by citizens. Democracy awareness of all individuals in a society can only be achieved through education. For this reason, the main purpose of the research is to reveal the importance of democratic life in the educational organization climate. For this purpose, the research was carried out in accordance with basic qualitative research. A literature review was conducted for the research and the obtained studies were examined. Examined studies were interpreted and explanations were provided. As a result of the research, together with the benefit provided after the adoption of democracy in the society and its implementation in education; It has been concluded that citizens' beliefs towards democracy will also increase. In addition, a democratic environment should be created in schools so that students can fully understand democracy. In order for schools to have a democratic environment, first of all, school administrators, teachers and parents must have democratic values. Then, efforts should be made to bring these values to students, who are the future of society. It has been concluded that the democracy awareness that the school elements will have together with the school curriculum prepared in accordance with the democracy education will create the democracy culture in the school.

Keywords: Democracy, Democracy education, Democratic school.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, ozcan44@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1191-3166>

1. Giriş

Toplumsal yaşam açısından belli bir düzenin var olabilmesi için otoriter bir yapının ortaya çıkması gerekmektedir. Bu otoriter yapı siyasal bir sistemle yönetilen devlettir. Devlet toplum içindeki bütün vatandaşlarıyla arasında hukuksal bağlar oluşturarak hem toplumsal düzeni sağlamakta hem de kendi varlığını devam ettirmektedir (Aybay, 2003; Damgacı, 2016; Doğan, 2012; Kepenekçi, 2014; Levinson, 2014; Şahin & Ekici, 2019; Duman vd., 2016). Devletin ortaya çıkmasıyla beraber aynı zamanda tarihsel süreçte farklı siyasal sistemlerde ortaya çıkmıştır (monarşi, oligarşi, demokrasi vb.). Bu siyasal sistemlerden biri olan demokrasi kelimesinin kullanımı Antik Atina'ya dayanmaktadır. Kavram olarak demokrasi “demos” halk ve “kratos” egemenlik kelimelerinden oluşmaktadır. Kelime anlamından anlaşıldığı üzere demokrasi halkın yönetimi veya halkın siyasal iktidarda yer almasıdır. Fakat demokrasi her ne kadar siyasal bir sistem olarak kabul edilse de zaman içindeki değişimlerle, toplumsal yaşam ve bireysel özellikler içinde kullanılmaya başlanılmıştır (Dewey, 2010; Leser, 2011).

Demokrasiyle ilgili yapılmış olan tanımlamalara bakıldığında; demokrasinin genel olarak siyasal bir sistem olduğu, ayrıca toplumdaki tüm fertlerinin eşit olduğu ve haklarının yasalar tarafından korunduğu gibi, bütün yurttaşlarında seçme ve seçilme hakkının bulunduğu politik bir yönetim olduğu da belirtilmektedir (Başgil, 2006; Beetham & Boyle, 1998; Dahl, 2000; Dündar & Ekici, 2018; Hobbes, 2007; Perry, 2009; Tanilli, 1996; Uygun, 2003; Weiss, 2010; Yılmaz, 2006). Hotaman (2010) demokrasinin aslında sadece bir hükümet şekli olmayıp aynı zamanda bir yaşayış şekli ve yaşam felsefesi olduğunu belirtirken; Keseci vd.,'ne (2017) göre demokrasi, geçmişten günümüze insanlık tarihinde yer alan ırkçılık, sömürgecilik, kölelik ile bunların sebep olmuş olduğu büyük sosyal bunalımlar ve kanlı savaşlar sonrasında geliştirmiş oldukları en mükemmel siyasal sistem olarak görülmektedir. Yılmaz ve Akgün'e (2019) göre demokratik bir siyasal sistemi tercih eden toplumlarda temel insan hakları ve özgürlüklerin korunması, çıkarılan yasalarla teminat altına alınır. Aynı zamanda yurttaşlar siyasal ya da bireysel tercihlerini özgürce yapabilirler. Bununla birlikte toplumsal ve siyasi süreçlere vatandaşlar aktif katılımı sağlayabilirler. Aktif katılımın sağlanması ve yönetenin seçimle gelmesi yurttaşların ekonomik ve toplumsal anlamda güven içinde olmasını sağlar. Ayrıca demokratik yönetimlerde seçim yoluyla gelen temsilciler, vatandaşlar tarafından hesap sorulabilme durumunun olması; temsilcilerin denetlenmesine de imkân tanır. Bu yüzden toplumların demokratik olma durumu hakkında konuşabilmek için şu özelliklere sahip olmaları gerekmektedir:

- Bireysel hak ve hürriyetler, demokrasinin var olduğu bir toplumda yasalar yoluyla güvence altına alınmalıdır.
- Tüm vatandaşlar siyasal ve bireysel yaşamlarıyla ilgili karar ve tercih etme haklarına sahiptirler.
- Bütün politik ve sosyal süreçlerin her kısmında yurttaşlar yer alabilirler.
- Seçimle iktidar olmuş demokratik bir yönetimin en önemli görevi, toplumdaki tüm fertlerin ayırt edilmeden sosyal ve ekonomik güvenliğinin sağlanmaya çalışılmasıdır.
- Demokratik yönetimlerde belli siyasal süreçler sonucunda seçilen temsilciler, gerektiğinde vatandaşlara karşı hesap verebilmelidirler.
- Bütün demokratik müesseselerden vatandaşlar bilgi edinip, bu bilgiyi paylaşma hakkına sahiptirler.
- Bütün vatandaşlar yaratıcılıklarını kullanabilme, bireysel olarak kendilerini geliştirebilme ve aynı zamanda kendilerini özgür bir şekilde ifade etme haklarına sahip olmalıdırlar (Şişman, 2006).

Arslan'a göre (1999) demokrasi biri özgürlük diğeri eşitlik olmak üzere iki temel değerden oluşmaktadır. Eşitlik anlamın da en basit olarak vatandaşların önemli görülen bütün noktalarda

demokrasi anlayışı içinde özgür bir birey olarak eşit olmaları gerekmektedir. Adalet anlamında bireyler hukuk önünde eşit olmalıdırlar. Aynı zamanda siyasal bir yönetime katılım noktasında vatandaşlar eşit hakları bulunmalıdır. Demokratik siyasal yönetimleri eşitlik değeri açısından değerlendirildiğinde, sistemde yer alan bütün vatandaşlar toplumun yönetilmesi için gerekli olan temel kararları almada eşit yetkiye sahip olmalıdırlar. Kendilerini yönetecek kişiler ise demokratik toplumlarda olması gereken hakkaniyetli ve dürüst seçimlerle özgürce seçilmelidirler. Demokrasi, eşitlik ve özgürlük isteyen bütün toplumlar için önemlidir. Bu nedenle devletler, demokratik bir yönetimin devamı için vatandaşlarında demokrasi bilincinin oluşmasını isterler. Demokrasi bilincinin vatandaşlarda oluşması için; demokrasinin tam olarak anlaşılması, kavranması ve yurttaşlarda davranışa dönüşmesi gerekmektedir. Demokrasinin en etkili şekilde bir toplumda yer alan bütün yurttaşlara benimsetilmesi eğitim yoluyla mümkündür. Bu nedenle eğitim ve demokrasi arasında çok sıkı bir bağ bulunmaktadır. Toplum içinde demokrasinin benimsenip eğitime uygulanması sonrası sağlanan faydayla birlikte; vatandaşların demokrasiye yönelik inançları da artacaktır (Kuş & Yakar, 2021).

1.1. Toplumsal Yaşam ve Toplumun Demokrasi İhtiyacı

Toplum bireylerden oluşmaktadır. İnsanların bireysel hayatı terk edip bir arada yaşamasıyla ortaya toplumsal yaşam çıkmıştır. Toplumsal yaşam içinde fertler bireysel olarak karşılayamadıkları ihtiyaçlarını ortak hareket ederek karşılarlar. Güvenlik sorunu, barınma gereksinimi, giyim ve yiyeceğin temin edilmesi, sağlık ve eğitim ihtiyaçları toplumsal düzen içinde giderilir (Altıntaş & İleri, 2012; Sayın, 1993). Toplumun sahip olduğu değerler, o toplumun yaşamına da etki eder. Toplumsal yaşamın devamlılığının sağlanması için de, bütün fertlerin kendilerini toplumun bir üyesi, bir parçası olarak görmeleri gerekmektedir. Birey toplum içinde (ihtiyaç ve taleplerin karşılanmasında) eşit davranıldığı takdirde kendini toplumun bir parçası olarak görecektir. Kişinin barınma sorununun olması, sağlık imkânlarından yeterli derecede faydalanamaması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmaması, kendi yaşamının devamı için gerekli olan yiyecek ve içeceği temin edememesi durumunda, içinde bulunduğu topluma karşı aidiyet ve sorumluluk hissetmez. Bu durumda toplumsal yaşamda hırsızlık, soygun, şiddet vb sorunlar ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda ortaya çıkan bu sosyal sorunlar toplumsal yaşamı ciddi manada olumsuz etkileyecektir. Bununla birlikte toplumsal hayatta yaşanan bazı sorunlar farklı sorunları da tetikleyebilecektir. Örneğin Otekinrin, Otekinrin, Sawicka ve Ayinde'nin (2020) Afrika'da yapmış oldukları bir araştırmada gıda yetersizliği ve açlıktan dolayı yeterli derecede beslenemeyen insanlarda hastalıklar ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Ayrıca toplumsal yaşamda karşılaşılan yolsuzluk, aşırı yoksulluk, az gelişmişlik, çatışmalar ile açlık ve yetersiz beslenme arasında bağlantılar kurmuşlardır. Bu nedenle toplumsal yaşamda sorunların ortadan kalkması için, bireylerin demokrasiyi tam olarak benimsemeleri gerekmektedir. Demokratik anlayışla bireyler kendi haklarını korumanın yanında, toplumsal yaşamdaki diğer bireylerin haklarını da kabul ederler. Örneğin geçmişten günümüze hala farklı toplumlarda var olan ırkçılığın ortadan kalkması demokrasi anlayışıyla mümkündür. Kölelik anlayışı, ırkların üstünlüğü veya ten renginden dolayı ortaya çıkan toplumsal eşitsizlikler, şiddetler ve toplumda küçük görülme durumu (Braveman vd., 2022; Coates, 2008), insanlar arasında demokrasi bilincinin oluşmasıyla ortadan kalkabilir. Çünkü demokrasi yurttaşlara herhangi bir siyasal sistemin verebileceğinden daha geniş kapsamda bireysel özgürlük verir (Esgerova, 2018). Ayrıca günümüzde toplumsal barışı ve güveni zedeleyen dünyanın farklı yerlerinde görülen terör olayları (Şimşek, 2016), bireylere demokrasi anlayışı içinde "tüm insanların yaşama hakkı vardır" bilinci aşılmasıyla engellenebilir. Aynı zamanda insanlarda özgürlük anlayışının gelişmesi, toplumsal yaşamda seyahat özgürlüğü, mülk edinme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü ve en temel olan bir insan olarak yaşama özgürlüğünde tüm toplum fertlerinin eşit haklarının olduğu düşüncesi hâkim olacaktır.

Bununla beraber demokratik bir anlayışın hâkim olduğu toplumlarda eğitimde fırsat eşitliği olacağından, toplumsal kalkınmayı da olumlu etkileyecektir. Eğitimdeki fırsat eşitliği insan kaynaklarının niteliğini artırarak ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinde de belirleyici olacaktır. Bu durum teknolojik ve ekonomik gelişmeleri de aynı şekilde etkileyecektir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde eğitim, teknoloji ve ekonomik gelişmelerin temel kaynağı olarak demokrasi görülmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin temel ilkeleri olan eşitlik, adalet ve hürriyete dayalı bir toplum düzeninin olması istenmektedir (Eskicumalı, 2003; Karadağ & Balkar, 2015).

Ayrıca teknolojik gelişmeler ile beraber toplumsal değişimler de meydana gelir. Toplumlar oluşan değişim ve yeniliklere açık olmamaları durumunda toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Günümüzde iletişim araçlarının artması toplumlar arasındaki etkileşimi de arttırmıştır. Bu etkileşimle beraber insanlar farklı bölgelerde görülen değişimler hakkında bilgi sahibi olup, kendileri içinde bu değişimleri isteyebilirler. Bu durumda toplum bireysel ihtiyaçları karşılayamaması durumunda toplumsal yaşamda çatışmalar (fikirselleşme yâda şiddet olarak) ortaya çıkabilir. Toplumsal yaşam açısından değişim ve gelişmelerin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilip uygulanabilmesi için demokratik bir anlayışa ihtiyaç duyulmaktadır.

1.2. Demokrasi ve Eğitim

Toplum tarafından demokrasinin benimsenmesinin en önemli yolu eğitimidir. Demokrasi düşüncesi öğrencilere eğitim yoluyla kazandırılabilir. Eğitim programlarında demokrasi içerikli konulara yer verilmesi ile toplumda demokrasi kültürü oluşabilir. Öğrencinin kendini ifade edebilmesi, farklı düşüncelere saygı duyabilmesi ve temel hak ve hürriyetlerini öğrenebilmesi için demokrasi eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrencinin kendi düşüncelerini özgürce ifade edebileceğini bilmesi, bunun aynı zamanda toplum içinde bir farklılık olduğunu öğrenmesi demokrasi eğitimi vasıtasıyla gerçekleşir (Dündar & Ekici, 2018; Hotaman, 2010; Kozaner, 2012; Yeşil, 2003).

Kozaner'e (2012) göre demokrasi düşüncesi kişide, sadece eğitim yoluyla öğrenilip gelişebilir. Demokrasi eğitiminde temel amaç aslında bilinçli bireylerin yetişmesi ve farklı fikirlere saygı duyulmasıdır. Bu yüzden bireyler toplum içinde din, dil, ırk, kültür ve cinsiyet ayrımı yapmamaları gerekmektedir. Ayrıca demokrasi bilincinin oluşması için de tam olarak demokrasinin kavranması ile mümkündür. Bireylerin demokrasiyi tam olarak kavrayıp içselleştirmesiyle demokratik yaşam güvence altına alınmış olur.

Demokrasi eğitimi, demokratik bir yaşam için anlayış ve tutum geliştirir. Bireyleri başarılı bir yaşama ulaştırabilmek için konu alanlarını uygulamalara dayalı bir şekilde eğitim verir. Bu uygulamalarla öğrenciler kendilerini de tanıyarak bireysel gelişimlerini fark ederler. Gelişim ve öğrenmede öğrenciler için esas olan ise yaratıcılık, çaba ve yetenektir. Bununla beraber öğrenci, demokrasi eğitimiyle hem kendini tanıyıp hem de yaratıcılık ile beraber yeteneklerinin de farkına varır. Çünkü öğrencinin bireysel farklılıklar ve yeteneklerin farkında olması gerekmektedir. Her bireyin aynı olmadığını, kişilerin farklı yeteneklerinin olduğunu ve bunlara karşı saygı duyulması gerektiğini demokrasi eğitimi yoluyla öğrenir (Çırak, 2019; Taçman, 2006).

Demokrasi anlayışının toplumsal hayatta bir yaşam biçimi haline gelebilmesi için okul ile toplum arasında demokrasi eğitimiyle bir bağ oluşturulmalıdır. Bununla birlikte demokrasi eğitiminde birey almış olduğu eğitimle geleneklere de saygılı olacaktır. Fakat birey almış olduğu eğitimle geleneklerin de esiri olmayacaktır. Ayrıca demokrasi eğitimiyle birey olay ve olguları eleştirebilecek ve iyi olarak kabul ettiklerini geliştirmeyi düşünebilen bir fert olacaktır (Okutan, 2010).

Şimşek (2011) demokrasi ve eğitimin, birbirinden bağımsız düşünülemez kadar iç içe olduğunu belirtmektedir. Şimşek'e göre eğitim, demokrasinin var olabilmesi, özümsemesi ve sürekliliğinin sağlanması için çok önemli bir önkoşuldur. Diğer yandan demokrasi, eğitim ile beraber

demokratik anlayışta kalitenin artması ve bununla birlikte kişinin demokrasiyi benimsemesiyle beraber; bireyin kendisine ve bütün insanlara faydalı olabilmesi için yine önemli bir ön koşul olma özelliğini yüklediğini ifade etmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Devletler, demokratik bir yönetimin devamı için vatandaşlarında demokrasi bilincinin oluşmasını isterler. Demokrasi bilincinin vatandaşlarda oluşması için; demokrasinin tam olarak anlaşılması, kavranması ve yurttaşlarda davranışa dönüşmesi gerekmektedir. Bu nedenle eğitim ve demokrasi arasında çok sıkı bir bağ bulunmaktadır. Toplum içinde demokrasinin benimsenip eğitime uygulanması sonrası sağlanan faydayla birlikte; vatandaşların demokrasiye yönelik inançları da artacaktır. Bir toplumda tüm bireylerin demokrasi bilincine sahip olması ancak eğitim yoluyla gerçekleşebilir. Öğrencilerin demokrasiyi tam olarak kavrayabilmeleri içinde okullarda demokratik bir ortamın oluşturulması gerekmektedir. Okulların demokratik bir ortama sahip olabilmesi için öncelikle okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve velilerin demokratik değerlere sahip olması gerekmektedir. Daha sonra bu değerlerin toplumun geleceği olan öğrencilere kazandırılmasına çalışılmalıdır. Demokrasi eğitimine uygun olarak hazırlanan okul müfredatıyla beraber okul öğelerinin sahip olacağı demokrasi bilinci, okulda demokrasi kültürünü oluşturacaktır. Bu nedenle araştırmanın temel amacı eğitsel örgüt ikliminde demokratik yaşamın önemini ortaya çıkarmaktır.

2.2. Araştırma Modeli

Bu çalışma, araştırmanın eğitsel örgüt ikliminde demokratik yaşamın önemi doğrultusunda, toplumsal olguları ve olayları içinde buldukları çevreye göre incelemeye ve anlamaya çalışan bir yaklaşım olan temel nitel araştırmaya uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma farklı nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı (doküman analizi, görüşme ve gözlem gibi) bir araştırma türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel araştırmada verilerin tümevarımsal olarak analiz etme eğilimi vardır. Araştırma öncesi oluşturulmuş olan hipotezleri çürütmek veya kanıtlamak yerine elde edilen verilerin ayrıntıları gruplandırılarak sonuca ya da bir dizi önermeye ulaşmaya çalışılır (Özden & Saban, 2017). Ayrıca nitel araştırmalarda sosyal olayların meydana geldiği çevre dikkate alınarak açıklamalar getirilir (Hancock, 1998; Neumann, 2014). Bu araştırmada, çalışmanın amacı doğrultusunda nitel araştırmaya uygun olarak literatür taraması yapılmış ve elde edilen araştırmalar incelenmiştir. İncelenen araştırmalar yorumlanarak açıklamalar getirilmiştir. Araştırmada herhangi bir hipotezi çürütmeye veya kanıtlama gidilmemiştir. Okul paydaşlarına (yönetici, öğretmen, öğrenci vb.) yönelik olarak yapılmış olan demokrasi ile ilgili araştırmaları dikkate alınmıştır. İlk olarak okul ortamı dikkate alınmış daha sonra yönetici, öğretmen, öğrenci ve sınıf ortamına yer verilmiştir. Demokratik bir okul kültürü açısından okul ortamında öğrenciye kazandırılması gereken değer ve beceriler alanyazın taraması sonucunda tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda demokratik yaşam açısından önemli olan değer ve becerilerin hangi etkinliklerle aktarılacağı yine daha önce yapılan araştırmalar dikkate alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. İncelenen araştırmalar kapsamında bir bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında herhangi bir öğretim programı incelenmemiştir.

2.3. Araştırma Etiği

Araştırmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gereken bütün kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden (intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık vb.) hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

3. Bulgular

3.1. Eğitim programlarının perspektifinde demokrasi eğitimi

Öğrencilere verilen eğitim okul ortamında veya okul dışında istenilen davranışları kazandırmaya yönelik hazırlanan bütün faaliyetleri kapsar. Bu amaçla hazırlanan planlar öğretim programı veya eğitim programı olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır (Hotaman, 2010). Demirel (2004) öğrenene, okul dışında ve okul içinde daha önceden planlanmış etkinlikler sayesinde sağlanmış olan öğrenme yaşantıları düzeneği olarak, eğitim programını tanımlamaktadır. Bir eğitim sisteminde ya da kurumunda, kişilerin yaşantılarını düzenleyebilmek ve zenginleştirebilmek için yürütülen bütün etkinlikler eğitim programının kapsamı içine girmektedir. Bu nedenle demokratik bir okul ortamı için demokratik bir eğitim programının olması gerekmektedir (Korkmaz, 2013; Saracaloğlu, 2019). Hazırlanacak olan eğitim programının öğeleri olan hedefler, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme boyutları da demokrasi eğitimi dikkate alınarak oluşturulmalıdır.

Eğitim programlarında hedefler belirlenirken öğrencide demokratik tutum ve davranışların geliştirmesine yönelik hedefleri içermesine dikkat edilmelidir. Hedefler aynı zamanda bireysel farklılıkları, hazırbulunuşluğu ve öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını da karşılaması gerekmektedir. Demokratik bir eğitim programında içerik ise öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır. İçerik sade ve anlaşılır olmalıdır. Aynı zamanda içerik günlük yaşamsal tecrübelerle ilişkilendirilerek, öğrencinin bilgiye ulaşmasına ve yeni fikirler üretmesine de olanak sağlamalıdır. Bununla birlikte içerik, toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek bir yapıda olmalıdır. Öğretme-öğrenme sürecinde ise kişilere demokratik düşünme tarzları, değer ve tutumlar yaşayarak öğrenme fırsatı verilmelidir. Bireylerin öncelikli olarak demokratik ilişkileri öğrenebilmeleri ve geliştirebilmeleri için bazı etkinliklerin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle öğretmen bu süreçte öğrencilerin normal yaşantılarını dikkate alarak uygun yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Değerlendirme olarak, demokratik bir eğitim programında süreç odaklı bir değerlendirme temel alınmalıdır. Öğrencilerde rekabete yol açabilecek bir değerlendirme demokratik bir eğitim programı için tercih edilmez. Bu nedenle alınacak başarı notlarından daha çok değerlendirmede, öğrenme kazanımlarının ve hedeflerinin demokrasi eğitimi açısından gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği tespit edilmelidir (Hotaman, 2010; Korkmaz, 2013).

3.2. Demokratik okul iklimi:

Okul, çocuğun toplumda bir birey olarak kuralları olan bir gruba dâhil olduğu ilk yerdir. Okul süreci öğrencilerin kişilik oluşumuna etki ettiğinden, bireyin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Aileler çocuklarını belirli bir kalıpta yetiştirirken, okulda öğrenmelerle öğrenci farklılığı öğrenir ve akademik başarıyla toplumsal hayata hazırlanır. (Giddens, 2012). Okul bireyi yetiştirirken aynı zamanda toplumun sahip olduğu kültürü de öğrenciye aktararak toplumun devamını sağlar. Okullarda öğrencilere kazandırılmak istenen tutum bilgi ve beceriler önceden belirlenmiş olup; belirli bir plan ve program çerçevesinde öğrencinin yetiştirilmesi istenmektedir. Bununla birlikte okullar öğrenciler için, türlerine ve kademelerine göre, hem birer kültürel-sosyal öğrenme merkezi hem de çok yönlü akademik gelişim merkezi olma özelliklerine sahiptir. Bu nedenle okullar bireysel olarak öğrenciyi yetiştirirken, aynı zamanda farklı bireylerin de bir arada olduğu ortak bir yaşam alanı sunar. Okul içindeki yaşam, aslında toplumsal yaşamın küçük bir örneği gibidir. Bu nedenle, ilk önce okulda bulunan bütün fertler arasında (yöneticiler, öğretmenler, öğrenciler ve diğer çalışanlar) demokratik değerlere dayalı ilişkilerin kurulması için çalışılmalıdır (Dikici, 2022; Giddens, 2012; Kepenekci, 2003, Şimşek, 2011).

Demokrasiyi kişisel ve sosyal hayatlarında deneme ve uygulama fırsatı bulamayan fertlerin gerçek demokrat vatandaşlar olması beklenemez. Bu nedenle demokrasinin bütün okullarda

yaşanılabilir hale getirilmesinin bir mecburiyet olduğundan söz edilebilir. Çünkü bir anlamda okullar demokrasinin yaşantı merkezidir. Okullar, demokrasi boyutlu bir yaşantıya dönmediği sürece öğrencilerin demokrasiyi öğrenme ve özümsemesinde istenilen netice elde edilemeyecektir (Şişman, 2006).

Kepekci'ye (2003) göre demokratik okullarda öncelikli olarak iki şartın olması gerekmektedir. Birinci şart, okul ya da sınıf ortamındaki tüm bireylerin karşılıklı olarak hoşgörü, anlayış, sevgi ve saygı çerçevesinde şiddetten uzak iletişim içinde olmalıdır. İkinci şart, okul yönetiminin öğrenci, öğretmen veya aileleri ilgilendiren kararlar alırken; bütün okul öğeleriyle birlikte öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerinde bu kararlarda söz sahibi olması gerekmektedir.

Demokratik bir okul, öğrencileri farklılıkları kabul etmeye teşvik eder. Farklılıkların kabul edilmesi demokratik okullarda ifade özgürlüklerini besler. Kişilerin kendilerini rahatça ifade etmeleri eleştirel düşünmenin kullanılmasına ve gelişmesine teşvik eder. Böylece demokratik okul kültürlerinde fikirleri paylaşma ve uygulamada herhangi bir sorunla karşılaşmaz. Demokratik bir okulun özellikleri şu şekilde olmalıdır:

- Okul yönetimde rol oynayan iç öğelerin ünvan bakılmaksızın eşit tutulması ve haklarının savunulması,
- Okul içi veya okul dışı yapılacak eleştirilere açık olunması,
- Okul içinde farklı görüşlere saygı duyulup değer verilmesi,
- Okul ile ilgili alınacak kararlarda gerekli durumlarda yöneticiler, öğretmenler, öğrenciler, diğer çalışanlar ve ailelerinde söz sahibi olması,
- Okul, eğitim veya öğrenci kaynaklı yaşanacak sorunlara karşı ortak çözümler aranması,
- Kurum içi tüm çalışanlar, öğrenciler veya aileler ile iletişimde demokratik değerlere göre hareket edilmelidir.

3.3. Demokratik okul ikliminde yönetim:

Eğitim kurumlarının demokratik bir yaşam merkezi haline gelebilmelerinde en büyük rol okul yönetimine düşmektedir. Demokratik olmayan okul yönetimleri eğitim – öğretim sürecini olumsuz etkileyecektir. Öncelikli olarak baskıcı bir okul yönetimi olmamalıdır. Yöneticilerin okul içi ve okul dışında birbirlerine ve okulun diğer paydaşlarına (öğretmen, personel, öğrenci ve veli) karşı sergileyecekleri tutum ve davranışlar okul iklimini de değiştirecektir. Demokratik bir okul ortamında görev yapan okul yönetimi, çoğulculuğu ve katılımı desteklemeli, aynı zamanda azınlıkta kalan bireylerin haklarını da gözetici olmaları gerekmektedir.

Okul yönetiminin katılımcı ve demokratik olmaları; velilerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılmalarını gerektirir (Şişman vd., 2010). Alınacak kararlarda sadece kendi fikirlerini değil, diğer okul paydaşlarının da görüşlerini dikkate alarak karar vermeleri gerekmektedir. Okul yönetimi farklı görüşlerin olabileceğini kabullenmeli ve farklılıklara saygı duymalıdır. Böylece demokratik bir okul iklimine sahip olunabilir. Aynı zamanda okul yönetimi veliler, öğrenciler ve öğretmenlerle yeteri kadar iş birliği içinde olmalıdır. Ayrıca okul yönetimi okul ve toplum kaynaşmasını sağlayabilmek için yakın çevre, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerle iş birliği içine girmeli ve ortak faaliyetler yürütebilmelidirler. Yapılacak faaliyetler demokratik bir okul için toplumsal açıdan da farklı kesimlerde duyarlılık oluşturacaktır. Bununla birlikte okul toplumun bir parçası olduğundan ortak bir bakış açısıyla demokrasinin gelişmesi için ortak bir bakış açısına sahip olunacaktır (Karataş, 2013; Koçoğlu, 2013; Özcan vd., 2015).

3.4. Demokratik okul ikliminde öğretmen ve sınıf ortamı:

Demokrasi bilincinin öğrencilere öğretilmesi noktasında en önemli sorumluluk öğretmenlere aittir. Öncelikle öğrenciler için öğretmen iyi bir rol model olmalıdır. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilerde görmek istedikleri demokratik tutum ve davranışları ilk başta kendileri sergilemelidir. Ayrıca öğretmenler sahip oldukları bilgi ve tecrübelerle öğrencileri yönlendirerek demokrasi anlayışının gelişmesinde iyi bir rehber olmaları gerekmektedir. Öğrencilere demokrasi ile ilgili bilgi aktarımını gerçekleştirirken öğretmen, ezberci sistemden uzak durmalıdır. Bununla beraber öğretmenler, öğrencilerini etkin bir katılımcı olarak yetiştirmelidir. Ayrıca sınıf içi ve sınıf dışında öğrencilerine karşı her zaman öğretmenler tarafsız ve eşit davranmalıdır (Karakütük, 2001).

Öğretmenler demokratik ve başarılı bir sınıf yönetimi için şu hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir (Demircioğlu vd., 2011):

- Öğrencilerin saygısını kazanmalı, onları sevmeli, saymalı.
- Tutum ve davranışlarında tutarlılık söz konusu olmalı.
- Görevinin farkında olup sorumluluk üstlenmelidir.
- Eğitimin, öğrenci merkezli bir süreç olduğunu bilmeli.
- Öğrencileri tek tip olmak yerine farklı düşünelere de teşvik etmeli.
- Öğrenciler arasında iş birliğini ön plana çıkarmalı.
- Eleştiri ve önerilere karşı açık olmalı.
- Öğrencilerin itiraz hakkının olduğunu bilmeli ve yapılacak itirazları kabul etmelidir.
- Öğrencilerde sorun çözme becerisini geliştirerek, farklı çözüm önerileri bulmaya yöneltmeli.
- Öğrencilere düşüncelerinin yanlış dahi olsa özgürse söyleyebilecekleri cesaretini vermeli.
- Öğrencilerin bir süreç olduğunu bilmeli ve değer vermelidir.

Öğretmen ile beraber öğrencinin içinde bulunduğu sınıf ortamı da demokrasi eğitimi için önem arz etmektedir. Baskı ve otoritenin hâkim olduğu sınıf ortamlarında öğrencilerin demokrasiyi benimsemesi ve içselleştirmesi mümkün olmayacaktır. Öncelikli olarak sınıf ortamlarında demokrasi eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için güçlü, hoşgörülü ve karşılıklı iletişim engellerinin kalktığı bir sınıf atmosferi olmalıdır. Tüm öğrencilerin özgürce ders içi ve ders dışında kendini rahatça ifade edebilmeleri sağlanmalıdır. Her sınıfta ya da okulda dilek-şikâyet kutusu oluşturulmalı ve bu kutuya öğrenciler her türlü şikâyet ve taleplerini korkmadan, yazarak atabilmelidir (Kepenekçi, 1999).

3.5. Demokratik okul ikliminde öğrenci:

Demokratik bir toplumdan bahsetmek için öncelikli olarak toplumun tüm fertlerinin demokrasi anlayışına sahip olmaları gerekmektedir. Bu yüzden her fert kendine özgü bir kişilik olarak kabul edilmeli ve ona saygı duyulmalıdır (Kepenekçi, 2003). Farklılıklara dikkat edilerek birey küçük yaştan itibaren demokratik değerlere uygun olarak yetiştirilmelidir. Birey okul sürecinde akılsal düşünme tutum ve alışkanlığı kazanması gerekmektedir (Maboçoğlu, 1999). Böylelikle öğrenci var olan bilgileri birleştirip anlamlı hale getirebilir. Aynı zamanda öğrenci bir durum karşısında kendi düşüncelerini özgürce söyleyebilir.

Öğrenciler yeniliklere açık olmalıdırlar. İnsanın doğası gereği her zaman yeni bir şeyler öğrenme isteği vardır. Bu nedenle öğrenciler yeni bilgilere açık olmaları gerekmektedir. Yeni şeyler keşfetme, yeni yerlere gitme, yeni bir dil veya kültürü tanıma öğrenciler için önemli olmalıdır. Aile, okul ve sosyal çevrelerinde demokratik bir öğrenciye uygun olarak hoşgörülü bir kişiliğe sahip olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte öğrenci temel haklarının olduğunun farkında olmalı ve sınıf içindeki tartışmalara ve alınacak kararlara katılım göstermelidir (Ersöz & Duruhan, 2015; Gömleksiz

vd., 2010; Güven vd., 2013; Yılmaz & Yıldırım, 2009). Demokratik bir okulda öğrenciler şu özelliklere sahip olmalıdırlar:

- Temel haklarını bilmeli ve savunabilmeli,
- Fikirlerini özgürce ifade edebilmeli,
- Farklılıklara saygı duymalı,
- Demokratik etkinliklere (başkanlık seçimi, okul meclisi vb.) katılım göstermeli,
- Eleştirel bakış açısına sahip olmalı,
- Empati kurabilmeli,
- Yenilik ve değişimlerin olabileceğini kabullenmeli,
- Önyargılı olmamalı ve eleştirilere açık olmalı,
- Okulun bir parçası olarak sorumluluk alabilmelidir (çevresini temiz tutabilme, okul eşyalarına zarar vermeme vb.).

3.6. Demokrasi eğitimi ve ders kitapları

Ders kitapları öğrenme sürecinde öğrencilerin kullandıkları ana kaynaklardır. Öğrenciler ders kitaplarıyla sınıfta anlatılmış olan bilgilerin doğru olup olmadığını araştırıp karşılaştırabilecekleri gibi kendi kendilerine de belirli bir konuyu okuyarak öğrenmeye çalışabilirler (Karagözoğlu, 2020; Tay, 2005). Bu nedenle ders kitapları hazırlanırken demokrasi eğitimi içeriğine ilişkin konular dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Konular tüm sınıf düzeylerinde eşit oranlı ve birbiri ile bağlantılı bir şekilde olmalıdır. Sadece demokrasi eğitimi içerikli belli konuların belirli bir sınıf düzeyinde olması öğrenmeyi tam olarak gerçekleştirmeyebilir. Bununla birlikte demokrasi eğitimi içerikli konular içerik olarak yüzeysel olmamalı ve toplumsal ihtiyaçlar dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Ders kitaplarında yer verilen konuların güncel ve evrensel olması öğrencilerin demokrasi eğitimi içerikli konulara ilgi duymasını da sağlayacaktır. Aynı zamanda konular öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyine uygun ve öğrenciler tarafından anlaşılır olmalıdır. Öğrencilerin gelişim düzeyi dikkate alınarak içerik oluşturulmalı ve soyut kavramların (hak, özgürlük vb.) öğrenilmesi için ders kitaplarında yeterli örnek ve etkinliklere yer verilmelidir. Verilen içerikler farklılıkları (dil, din, ırk, cinsiyet vb.) kapsayacak nitelikte olmalıdır. Örnekler de, verilen içeriğe uygun olarak farklılıkları temsil edebilmelidir.

3.7. Demokrasi eğitimi ile öğrenciye kazandırılması hedeflenen beceri ve değerler

Bireylerin demokratik bir anlayışa sahip olmaları için demokratik değer ve becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü değerler, toplumsal yaşamda kabul edilmiş olan önemli ilkeler ya da standartlardır. Aynı zamanda değerler bütün toplumun kabul etmiş olduğu manevi kaynaklardır. Kişinin bireysel karar, davranış, tutum ve ilişkileri, vizyonu ve hayalleri onun bireysel değerlerini yansıtır (Aktepe, 2019; Pathania, 2011; Radha, 2016). Bu nedenle değerler bireyin düşünce ufku ve duygularını etkileyerek, doğru tutum ve davranışlar sergilemesi için yol gösterir. Demokratik bir anlayış için toplumda bireyler diğer bireylerin haklarına dikkat ederek eşitlik, adalet, özgürlük, bağımsızlık, barış saygı sevgi ve yardımseverlik gibi değerlere sahip olmalıdır. Ayrıca toplumun temelini oluşturan aileye önem vermeli; bireysel ve toplumsal sorunlara karşıda sorumluluk bilinciyle, duyarlı olarak dayanışma içinde hareket etmelidir. Bu sebeple birey toplumsal açıdan duyarlılık, sorumluluk, dayanışma ve aile birliğine önem verme değerlerine de sahip olmalıdır (Aktan & Kılıç 2015; Çırak, 2019; Deveci & Ay, 2009; Doğanay, 2012; Gülen vd., 2022; Kaya & Akpınar, 2021; Kaya & Akpınar, 2022; Oğuz, 2011; Yaşar & Çengelci, 2012; Yılmaz & Akgün 2019).

Öğrenciler de demokrasi bilincinin oluşması için eğitim sürecinde ve toplumsal yaşamda bazı becerilere sahip olmalıdır. Bireyin haklarını bilmesi, kullanabilmesi ve aynı zamanda sosyal ve siyasal

katılım için sosyal katılım, özdenetim, politik ve hukuk okuryazarlığı gibi becerileri kazanmalıdır (Dağ & Koçer, 2019; Freudenberg, 2017; Gülle, 2018; Perveen & Awan, 2017; Sömen & Bilgili, 2017). Ayrıca çevresinde olan olayları doğru bir şekilde anlayıp eleştirel bir bakış açısıyla demokratik bir birey olarak değerlendirebilmek için araştırma, gözlem, problem çözme, kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, kanıt kullanma, karar verme, medya okuryazarlığı, eleştirel düşünme ve empati becerilerine sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte toplumdaki değişimleri algılayabilmek için yenilikçi düşünme, değişim ve sürekliliği algılama becerilerine sahip olmalıdır. Bu beceriler ile beraber toplumun bir ferdi olarak diğer fertlerle etkileşim içinde olup ortak faaliyetlerde bulunabilmesi için iletişim ve işbirliği becerilerinin de bireye kazandırılması gerekmektedir (Demircioğlu vd., 2011; Erdem & Eğmir, 2020; Hotaman, 2010; Kalın & Koçoğlu, 2017; Koçoğlu, 2018 Özpolat, 2009; Şişman, Güleş & Dönmez, 2010). Demokrasi eğitimiyle öğrencilere kazandırılmak istenen değer ve beceriler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demokrasi eğitimiyle öğrenciye kazandırılmak istenen beceri ve değerler

Demokratik Değer ve Beceriler					
Beceriler	✓	Araştırma becerisi	✓	Hukuk okuryazarlığı becerisi	
	✓	Değişim ve sürekliliği algılama becerisi	✓	İletişim becerisi	
	✓	Eleştirel düşünme becerisi	✓	İş birliği becerisi	
	✓	Empati becerisi	✓	Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme becerisi	
	✓	Gözlem becerisi	✓	Kanıt kullanma becerisi	
	✓	Politik okuryazarlık becerisi	✓	Karar verme becerisi	
	✓	Problem çözme becerisi	✓	Medya okuryazarlığı becerisi	
	✓	Sosyal katılım becerisi			
	✓	Yenilikçi düşünme becerisi			
	✓	Özdenetim becerisi			
	Değerler	✓	Adalet	✓	Eşitlik
		✓	Aile birliğine önem verme	✓	Özgürlük
		✓	Bağımsızlık	✓	Saygı
		✓	Barış	✓	Sevgi
✓		Dayanışma	✓	Sorumluluk	
✓		Duyarlılık	✓	Yardımseverlik	
	✓	Dürüstlük			

3.8. Demokrasi Eğitimiye yönelik sınıf içi yapılabilir etkinlikler

Demokrasi eğitimiye yönelik ele alınan konuların daha iyi anlaşılıp öğrenciler tarafından benimsenebilmesi için sınıf içinde veya dışında farklı etkinlikler yapılması gerekmektedir. Sınıf dışında öğrencilerin demokrasiyi kavrayabilmeleri için resmî kurumları (belediyeler, meclis, üniversite vb.) ve sivil toplum kuruluşlarını (Kızılay, Yeşilay, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı vb.) ziyaret etmeleri gerekmektedir. Öğrencilerin toplumsal yaşam içinde yer alan demokratik kurumları ziyaret etmeleri var olan bilgilerinin pekiştirilmesine ve aynı zamanda demokratik yaşamın toplumsal yaşam açısından ne kadar önemli olduğunu öğrenmeleri açısından önemlidir (Topçu, 2017; Tuncel & Dolanbay, 2016; Yazıcı, Ertürk & Kulaca, 2022).

Sınıf içi demokrasi eğitimiye yönelik etkinliklerle beraber öğrenciler kendi fikirlerini ifade edebilecek, kendilerini geliştirebilecek, paylaşımda bulunabilecek ve diğer öğrencilerle dayanışma içinde çalışarak onlarla ortak paydada buluşabilecektir. Öğrencilerde farklı rollerin kavranması, iletişim becerisinin artması ve bir durumu karşısında empati yapabilmek için drama, konuşma halkası, örnek olay ve altı şapkalı düşünme tekniği etkinlikleri yapılabilir. Ayrıca bireyin demokratik hakkı olan özgür düşünme ve kendini ifade edebilmekle beraber farklı düşüncelere saygı duyabilmesi için tartışma teknikleri (münazara, açıkoturum vb.) kullanılabilir. Öğrencilerin ortak çalışma yapabilmesi, farklı bireylerle dayanışma içine girebilmesi ve yardımsever olabilmesi için iş birliğine dayalı öğrenme teknikleri uygulanması gerekmektedir. Öğrencilerin iş birliğine dayalı etkinliklerde hem kendi yetenek ve görüşlerini ortaya koyması ve hem de farklı öğrencilerden destek alması,

öğrencilerin ileriki hayatlarında toplumsal yaşam içinde başarılı bir şekilde dayanışma içinde problemlere çözüm önerileri getirmesine katkı sağlayacaktır (Akbaş, 2009; Çelikkaya, Filoğlu & Öktem, 2013; Korkmaz, 2013; Yeşil, 2004).

Sınıf ortamında öğrenciler demokratik yaşam hakkında bilgi sahibi olabilmek için ayrıca; sınıf içinde kargaşa ve düzensizlik olmaması, ortak yaşamın ve ortak kararların önemi, her bireyin değerli ve bireysel düşüncelerinin de önemli olduğunu gösterebilmek için sınıf içinde öğrencilerin katılımıyla öğretmen ile beraber sınıf kuralları (ya da okul kuralları) belirlenebilir. Bununla birlikte demokratik bir siyasal yönetimin nasıl oluşabileceği, sorumluluk bilinci, oy hakkı ve oy kullanma, seçimlerde aday olabilme ve hakların kullanımını öğrenebilmesi için sınıf temsilciliği, okul meclisi ve sınıf başkanı seçimi gibi etkinlikler yapılabilir. Aynı zamanda öğrencilerin şikâyetinde bulunma, bilgi edinebilme ve başvuru yapma gibi demokratik haklarını kullanabilmeleri için dilekçe yazma etkinliği yapılabilir. Ayrıca öğrencilerin bireysel yeteneklerinin geliştirilmesi ve farklı öğrencileri tanıyıp etkileşim içinde olmasını sağlamak için sosyal kulüplerden de faydalana bilir. Böylece sosyal kulüplere katılan öğrencilerde iletişim becerisi de gelişecektir (Akbaş, 2009; Özçakmak & Kadan, 2017; Yılmaz & Yıldırım, 2009). Demokrasi eğitimine yönelik öğrenciler için yapılabilecek etkinlikler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Demokrasi Eğitimine yönelik sınıf içi yapılabilecek etkinlikler

Demokrasi Eğitimine Yönelik Etkinlikler			
Etkinlik Adı	Etkinlikle Kazanılacak Beceri ve Değerler	Etkinlik Kazanımı	
Yaşantı Temelli Etkinlikler	Sınıf Başkanı Seçimi	<ul style="list-style-type: none"> • Politik okuryazarlık becerisi • Sosyal katılım becerisi • Karar verme becerisi • Adalet • Eşitlik 	Demokratik yaşamın devamı için seçim ve seçilme hakkının önemini kavrar.
	Okul ve Sınıf Kurallarını Belirleme	<ul style="list-style-type: none"> • Eleştirel düşünme becerisi • Empati becerisi • Duyarlılık • Sorumluluk 	Kuralların okuldaki demokratik ortamı sağlamasındaki rolünü açıklar.
	Dilekçe Yazımı	<ul style="list-style-type: none"> • Hukuk okuryazarlığı becerisi • Problem çözme becerisi • Adalet • Eşitlik 	Bilinçli bir birey olarak haklarını bilir ve kullanır.
	Öğrenci Kulüpleri	<ul style="list-style-type: none"> • İletişim Becerisi • Sosyal Katılım Becerisi • Dayanışma • Saygı 	Farklı bireylerle bir araya gelerek kişisel becerilerini geliştirir.
	Okul Meclisi ve Sınıf Temsilciliği	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal katılım becerisi • Politik okuryazarlık becerisi • Karar verme becerisi • Adalet • Eşitlik 	Demokratik katılım süreçlerini öğrenir.
Öğretim Temelli Etkinlikler	Drama	<ul style="list-style-type: none"> • Empati becerisi • İletişim becerisi • Dayanışma • Sorumluluk • Saygı 	Çeşitli rollere girerek farklı durum ve olaylarla ilgili tecrübe kazanır.
	Tartışma Grupları (Münazara, Açık Oturum vb.)	<ul style="list-style-type: none"> • Eleştirel düşünme becerisi • İletişim becerisi • Saygı • Eşitlik 	Karşıt görüşlerin olduğu demokratik sınıf ortamı sağlar.
	Altı Şapkalı Düşünme Tekniği	<ul style="list-style-type: none"> • Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme becerisi • Eleştirel düşünme becerisi 	Bireye sorunlar karşısında farklı çözüm

	<ul style="list-style-type: none"> • Empati becerisi • Duyarlılık • Dürüstlük	yolları üretir.
Örnek Olay	<ul style="list-style-type: none"> • Eleştirel düşünme becerisi • Empati becerisi • Adalet • Duyarlılık	Örnek incelemelerle demokratik sınıf ortamını etkileyen unsurları belirler.
Konuşma Halkası	<ul style="list-style-type: none"> • Eleştirel düşünme becerisi • Empati becerisi • Duyarlılık	Farklı görüşlere saygı duymayı sağlar.
İşbirliğine Dayalı Öğrenme Grupları	<ul style="list-style-type: none"> • İletişim becerisi • İş birliği becerisi • Dayanışma • Yardımseverlik	Ortak çalışma ve yardımlaşma bilinci oluşur.
İstasyon Tekniği	<ul style="list-style-type: none"> • İş birliği becerisi • Yenilikçi düşünme becerisi • Dayanışma	Öğrencilerde grup içi iletişim gelişir.

4. Sonuç ve Tartışma

Sonuç olarak, bireylerin toplumsal yaşamda eşit ve özgür olabilmeleri için demokratik bir yönetim ve toplumda da demokratik bir anlayış hâkim olmalıdır. Öncelikli olarak demokratik bir yönetim için özgür bir şekilde, bireylerin eşit oy hakkına sahip olduğu seçimler yoluyla iktidar oluşmalıdır. Halkın siyasal yönetimde yer alması ile ilgili Ross (2004), demokrasinin çoğunlukla bireye istediğini yapabilmesi için geniş bir serbestlik sağlayan hükümet sistemi olarak anlaşılırken; aslında demokrasinin ilk ilkesinin siyasal iktidarın bir bireye veya sınırlı bir insan sınıfına değil, halka verilmesi için araçlar sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. Böylelikle halk, demokrasi sayesinde siyasal iktidarın kaynağını oluşturacaktır (Fanid, 2014). Ayrıca demokratik bir yönetimle beraber tüm hakların güvence altına alındığı yasaların olması gerekmektedir. Toplumsal yaşamda ise, toplumların farklı toplumlara karşı ya da toplum içindeki bireylerin kendi aralarındaki sorunların giderilmesi ve farklılıkların bireyler tarafından kabul edilebilirlikte yaşayabilmek için demokrasiye ihtiyaç duyulmaktadır (Esgerova, 2018; Starkey, 2005).

Günümüzde toplumsal hayatı etkileyen birçok sorun (ırkçılık, terörizm, ekonomik eşitsizlik vb.) demokratik yaşamın tam olarak yaşanmamasından veya hiç olmamasından kaynaklanmaktadır. Demokrasi bilincine sahip bir birey, farklı kişilerin de yaşama hakkı olduğunu bildiğinden terör olayları da yaşanmayacaktır. Aynı zamanda farklı ten rengi, din, dil, ırk, cinsiyet ve kültüre sahip bireyleri olduğu gibi kabul edeceğinden, toplumda barış ve güven olacaktır. Bu nedenle bireysel hakların herkes için geçerli olması toplumsal birlikteliğin sağlanması açısından da önemlidir. Ollsen (2004) insan haklarının korunabilmesi ve alt kültürlerin bir farklılık olarak zenginlik kabul edilebilmesinin demokrasi ile olabileceğini ifade etmektedir. Kovac ise (2009) demokrasi sayesinde hukukun üstünlüğü sağlanarak insan haklarının sonsuz kadar korunabileceğini belirtir Böylelikle demokrasi bireye yasalarla özgür bir yaşama hakkı tanır. Ayrıca bireyler arasındaki ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için demokrasiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Demokratik bir yönetim ve toplumsal yaşamın sağlanması bireylerin demokrasiyi benimsemesiyle mümkündür. Bir toplumda tüm bireylerin demokrasi bilincine sahip olması ancak eğitim yoluyla gerçekleşebilir. Öğrencilerin demokrasiyi tam olarak kavrayabilmeleri içinde okullarda demokratik bir ortamın oluşturulması gerekmektedir (Çırak, 2019; Hotaman, 2010; Kovac, 2009; Stanley, 2004). Okulların demokratik bir ortama sahip olabilmesi için öncelikle okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve velilerin demokratik değerlere sahip olması gerekmektedir. Daha sonra bu değerlerin toplumun geleceği olan öğrencilere kazandırılmasına çalışılmalıdır. Aynı zamanda demokratik bir

yaşam için öğrencilere kazandırılması gereken bütün değer ve becerilerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda da yer aldığı görülmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Zira sosyal bilgiler dersi özellikle demokratik bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir (Koçoğlu, 2013).

Demokrasi eğitime uygun olarak hazırlanan okul müfredatıyla beraber okul öğelerinin sahip olacağı demokrasi bilinci, okulda demokrasi kültürünü oluşturacaktır. Öğrencilerin öğretmenlerinden ve ders kitaplarından demokratik yaşam ile ilgili öğrenmiş oldukları bilgileri, okul ortamında karşılaşmaları; öğrenilmiş olan bilginin pekiştirilerek kalıcı hale gelmesini sağlayacaktır. Şahin (2009) öğrenciler tarafından demokrasi eğitimi ile ilgili öğrenilmiş olan bilgilerin okul ortamında somut olarak yaşanmadığı takdirde inandırıcı olmayacağını belirtmektedir. Örnek olarak sınıf için de 'farklı düşüncelere saygı' kavramını öğrenen öğrenci, herhangi bir durum karşısında yorum yapmasına izin verilmediği ya da düşüncesine değer verilmediği takdirde, demokrasiye olan güveni azalır veya yok olur. Bu yüzden okul ortamındaki ilişkiler sadece okul yönetimini bireysel olarak etkilememekte, aynı zamanda öğrencilere de gündelik yaşamdan örnekler teşkil etmektedir.

Ayrıca okul bir bütün olarak düşünüldüğünde, okul öğeleri arasındaki demokratik tutum ve davranışlar, okul ortamında özgür düşüncenin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Özgür düşünce ortamına sahip bir okulda yöneticiler, öğretmenler, öğrenciler ve veliler farklılıklara saygı göstereceklerdir. Bireylerin birbirine saygı duymasıyla okullarda tartışma ve eleştirilerin normal sayıldığı bir barış ortamı olacaktır. Bu ortamda okul bileşenleri sorunlara karşı ortak hareket edecek ve beraberce çözüm önerileri getireceklerdir. Öte yandan sorunların tespiti için sınıflara veya okulun belli yerlerine ayrıca şikâyet kutusu konulabilir. Kepenekçi (1999), öğrencilerin düşünme ve ifade özgürlüklerini kullanabilmeleri için, her türlü şikâyetlerini yazabilecekleri şikâyet kutularının olması gerektiğini belirtmektedir. Böylece öğrenciler düşüncelerini ifade ederken aynı zamanda demokratik haklarını da kullanmış olacaklardır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, demokratik bir okul ortamı için; okulun bütün paydaşlarının demokratik yaşam ve demokrasi eğitimi ile ilgili hizmetiçi eğitim alması gerektiği, eğitim programlarında demokrasi eğitimi ile ilgili değer ve kazanım sayısının arttırılabileceği, ders kitapları hazırlanırken öncelikli olarak öğrenci ihtiyaçları dikkate alınarak demokrasi eğitime uygun olarak hazırlanması gerektiği ve öğrencilere demokrasi bilinci kazandırmak için ezbere dayalı bir eğitim yerine daha çok uygulamalara dayalı eğitime önem verilmesi gibi önerilerde bulunabilir.

5. Kaynakça

- Açıklın, A. (1994). *Çağdaş örgütlerde insan kaynağının personel yönetimi*. Pegem.
- Akbaş, O. (2009). İlköğretim okullarında görevli branş öğretmenlerinin değer öğretimi yaparken kullandıkları etkinlikler: 2004 ve 2007 yıllarına ilişkin bir karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Aktan, O., & Kılıç, A. (2015). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerleri 100 temel eserde bulunan değerlerin destekleme durumu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 7-68.
- Aktepe, V. (2019). Karakter ve değer eğitimi. V. Aktepe & M. Gündüz (Ed.), *Karakter ve Değer Eğitimi* içinde (ss. 297-324). Pegem.
- Arslan, A. (1999). *İslam ve demokrasi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aybay, R. (2003). *Vatandaşlık hukuku*. (5. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Başgil, A. F. (2006). *Demokrasi yolunda*. (2. baskı). Yağmur.
- Beetham, D., & Boyle, K. (1998). *Demokrasinin temelleri* (V. Bıçak, Çev.). Liberte.

- Braveman, P. A., Arkin, E., Proctor, D., & Kauh, T. (2022). Systemic and structural racism: definitions, examples, health damages, and approaches to dismantling. *Health Affairs*, 41(2), 171-178 <https://doi.org/10.1377/hlthaff.2021.01394>
- Coates, R. D. (2008). Covert racism in the USA and globally. *Sociology Compass*, 2(1), 208–231. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2007.00057.x>
- Çelikkaya, T., Filoğlu, S., & Öktem, N. (2013). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarının öğretmenler tarafından uygulanma düzeyleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 121-147.
- Çırak, A. (2019). Demokratik değerler, demokratik eğitim ve sosyal bilgiler eğitimi ilişkisi. *International Journal of Contemporary Educational Studies*, 5(1), 1-18.
- Dağ, N., & Koçer, M. (2019). Türkiye’de politik okuryazarlık. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(9), 2150-2175. <https://doi.org/10.26466/opus.567352>
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi üstüne* (B. Kadioğlu, Çev.). Phoenix.
- Damgacı, F. K. (2016). Vatandaşlık, çeşitlilik ve çoğulculuğun tarihsel süreç içerisinde Türk Eğitim Sistemi’ndeki yeri. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(13), 223-238.
- Demircioğlu, I. H., Mutluer, C., & Demircioğlu, E. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik öğretmen nitelikleri hakkındaki görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 577-586.
- Demirel, Ö. (2004). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Pegem.
- Deveci, H., & Ay, T. S. (2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167-181.
- Dewey, J. (2010). Günümüz dünyasında demokrasi ve eğitim. J. Ratner (Ed.). *Günümüzde Eğitim içinde* (ss. 237-245) (B. Ata & T. Öztürk, Çev. Ed.). Pegem.
- Dikici, E. (2022). Kültür aktarımı açısından okulların işlevi üzerine bir derleme. *International Sociall Sciences Studies Journal*, 8(93), 80-87. <https://doi.org/10.26449/sssij.3769>
- Doğan, V. (2012). *Türk vatandaşlık hukuku*. Seçkin.
- Doğanay, A. (2012). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi içinde* (3. Baskı, ss. 226-258). Pegem.
- Duman, T., Karakaya, N., & Yavuz, N. (2001). *Vatandaşlık bilgisi*. Gündüz Eğitim.
- Dündar, R., & Ekici, Ö. (2018). Okullarda demokrasi eğitimi içeriğine ilişkin öğretmen görüşlerinin karşılaştırması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 70-82. <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.1914>
- Erdem, C., & Eğinir, E. (2020). Demokrasi ve eğitim: kavramsal bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 159-171. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.787092>
- Ersöz, Y., & Duruhan, K. (2015). Okul ortamında demokrasi yaşantıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 13-26.
- Esgerova, Z. (2018). Demokrasinin geçtiği tarihi tekamül yolu. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 163-175. <https://doi.org/10.25306/skad.417146>
- Fanid, E.N. (2014) Siyasetin meşruluğu ya da meşruiyetin siyaseti. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 28-39.

- Freudenberg, B. (2017). Beyond lawyers: legal literacy for the future. *Australian Business Law Review*, 45 (5), 1-25.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. C. Güzel (Yay. Haz.). Kırmızı.
- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü. ve Cüro, E. (2010). İlköğretimde demokrasi eğitimine bir örnek: okul öğrenci meclisleri (Elazığ ili örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 123-146.
- Gülen, S., Alan, M., Alan, M.T. & Yılmaz, A (2022). Ortaokul öğrencilerinin temel demokratik değerler düzeyinin belirlenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 511-526. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1071025>
- Gülle, M. (2018). Sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim ölççeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 262-279. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.433780>
- Güven, M., Aktaş, B. Ç., & Sever, D. (2013). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesi uygulamalarının ve kazanımlarının değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (46), 1-23.
- Hancock, B. (1998). *Trent focus for research and development in primary health care: an introduction to qualitative research*. Trent Focus Group.
- Hobbes, T. (2007). *Elementa philosophica de cive yurttaşlık felsefesinin temelleri* (D. Zarakolu, Çev.). Belge.
- Hotaman, D. (2010). Demokratik eğitim: demokratik bir eğitim programı. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3 (1), 29-42.
- Ulu Kalın, Ö. & Koçoğlu, E. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bağımsızlık değerine karşı metaforik algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 419-434.
- Karagözoğlu, N. (2020). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarının değerlendirilmesi*. İksad.
- Karakütük, K. (2001). *Demokratik ve laik eğitim*. Anı.
- Karataş, İ.H. (2013). Bir kamu hizmeti olarak okul yönetimi: eğitim yöneticilerinin toplumsal katılıma ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 4(8), 17-34.
- Kaya, F., & Akpınar, E. (2021). İlköğretim öğrencilerinin özgürlük değerine ilişkin tutumları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 578-602. <https://doi.org/10.17679/inuefd.856671>
- Kaya, F., & Akpınar, E. (2022). İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 1-30. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1170295>
- Kepenekçi, Y. K. (2014). *İnsan hakları ve vatandaşlık*. (2. baskı). Siyasal Kitabevi.
- Kepenekçi, Y. K. (1999). İnsan hakları eğitiminde okul ve sınıf havasının rolü. *Ankara üniversitesi eğitim bilimleri fakültesi dergisi*, 19(19) 353-361.
- Kepenekçi, Y., K. (2003). Demokratik okul. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(11), 44-53.
- Keseci, A., Pesen, A., & Oral, B. (2017). Öğretmenlerin sınıf içi demokratik davranışlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (60), 34-45. <https://doi.org/10.17755/esosder.289649>

- Koçoğlu, E. (2013). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının, okul yöneticilerinde olması gereken demokratik tutum ve davranışlara ilişkin algıları. *Journal of Turkish Studies*, 8(16), 413-430. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4632>
- Koçoğlu, E. (2018). Sosyal bilgiler dersinde empatik düşüncenin kullanımına ilişkin alan uzmanlarının algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 149-158.
- Korkmaz, H. E. (2013). *Okullarda demokratik eğitim ortamının gerçekleşmesine yönelik öğretmen algıları* (Tez No. 353148) [Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kovac, P. (2009). Education for democracy: it is not an issue of dare; it is an issue of can. *Teacher Education Quarterly*, 36(1) 9-23.
- Kuş, Z. & Yakar, H. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin demokrasiye yönelik inançları ve sınıf içi uygulamaları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 332-371.
- Leser, C. (2011). *Politische bildung in und durch schule*. Vs-Verlag.
- Levinson, M. (2014). *Citizenship and civic education*. D. C. Phillips (Ed.), *In Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy* içinde (ss. 1-12). Sage.
- Maboçoğlu, M. (1999). Demokrasi eğitimi nasıl olmalıdır? *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 23(111), 56-59.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6, ve 7. sınıf)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar* Cilt-1 (S. Özge, Çev.) (7. baskı). Yayıncısı.
- Oğuz, A. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik değerleri ile öğretme ve anlayışları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), 139-157.
- Olssen, M. (2004). Neoliberalism, globalisation, democracy: Challenges for education. *Globalisation, Societies and Education*, 2(2), 231-275. <https://doi.org/10.1080/14767720410001733665>
- Otekinrin, O. A., Otekinrin, O. A., Sawicka, B., & Ayinde, I. A. (2020). Three decades of fighting against hunger in Africa: Progress, challenges and opportunities. *World Nutrition*, 11(3), 86-111. <https://doi.org/10.26596/wn.202011386-111>
- Özan, M. B., Polat, H. & Şener, G. (2015). Sivil toplum kuruluşlarının eğitimdeki yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(8), 59-70. <https://doi.org/10.18069/fusbed.58823>
- Özçakmak, H., & Kadan, Ö. F. (2017). Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin dilekçe yazma becerilerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (39), 341-358.
- Özden, M., & Saban, A. (2017). *Nitel araştırmalarda paradigma ve teorik temeller*. A. Saban & A. Ersoy (Ed.). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Desenleri* içinde (ss. 1-30). Anı.
- Özpolat, A. (2009). *Demokratik vatandaşlık birlikte yaşama kültürü*. Hegem.
- Pathania, A. (2011). Teachers' role in quality enhancement and value education. *Academe*, 14(1), 19-28.
- Perry, L. B. (2009). Conceptualizing education policy in democratic societies. *Educational policy*, 23 (3), 423-450. <https://doi.org/10.1177/0895904807310032>

- Perveen, M., & Awan, A. S. (2017). Analysis of curriculum about political literacy as a dimension of citizenship education. *Bulletin of Education and Research*, 39(1), 187-202.
- Radha, P (2016). Role of teachers in imparting value education. *National Conference on Value Education Through Teacher Education IJARIE*, 1(2), 55-57.
- Ross, E.W. (2004). General editor's introduction: defending public schools, defending democracy. In K. D., Vinson & E.W., Ross (Ed.), *Defending Public Schools: Curriculum Continuity and Change in The 21st Century* (ss. 9-16). Praeger.
- Saracaloğlu, A. S. (2019). Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme. A.S., Saracaloğlu & A., Küçüköğlü (Ed.) *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (4.baskı, ss. 23-86). Pegem.
- Sayın, Ö. (1993). Toplumsal yaşam ve toplumsal yapı. *Sosyoloji dergisi*, 4, 1-17.
- Sömen, T., & Bilgili, A. S. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere sosyal katılım becerisi kazandırma durumları. *Turkish Studies*, 12(33), 403-426. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12616>
- Stanley, W. S. (2004). Schooling and curriculum for social transformation: Reconsidering the status of a contentious idea. K. D., Vinson & E.W., Ross (Ed.), *Defending Public Schools: Curriculum Continuity and Change in The 21st Century* içinde (ss. 173-198). Praeger.
- Starkey, H. (2005). Democratic education and learning. *British Journal of Sociology of Education*, 26, 299-308. <https://doi.org/10.1080/0142569052000329200>
- Şahin, İ. (2009). Demokrasi ve insan hakları eğitimi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4 (4), 1341-1354.
- Şahin, İ. F., & Ekici, Ö. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin perspektifinde ortaokullarda vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 39, 85-116. <https://doi.org/10.14225/Joh1524>
- Şimşek, M. (2016). Terörizm: kavramsal bir çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 319-335.
- Şimşek, N. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin demokratik kazanımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 188-202.
- Şişman, M. (2006). Eğitimde demokrasi ve sosyal adalet: Türkiye eğitim Sisteminin değişmeyen miti. *Türk eğitim sisteminde yeni paradigma arayışları bildiriler Kitabı* içinde (ss.291-305). Eğitim Bir-Sen.
- Şişman, M. (2010). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Pegem.
- Şişman, M., Güleş, H., & Dönmez, A. (2010). Demokratik bir okul kültürü için yeterlilikler çerçevesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 167-182.
- Taçman, M. (2006). İlköğretim sınıf öğretmenlerinin demokratik tutumları. *Cypriot Journal of Education Sciences*, 1(1), 30-46.
- Tamer Gözübüyük, M. (2011). Okulların demokratik ve katılımcı öğrenim ortamlarına dönüştürülmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(192), 7-25.
- Tanilli, S. (1996). *Devlet ve demokrasi anayasa hukukuna giriş* (8.baskı). Çağdaş.
- Tay, B. (2005). Sosyal bilgiler ders kitaplarında öğrenme stratejileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 209-225.

- Topçu, E. (2017) Sosyal bilgiler öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları: öğretmen adayları ile fenomenolojik bir çalışma. *International Education Studies*, 10(7), 1-27. <https://doi.org/10.5539/ies.v10n7p126>
- Tuncel, G., & Dolanbay, H. (2016). Sınıf dışı öğretim teknikleriyle sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever, M. Aydın & E. Koçoğlu (Eds.). *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde (ss. 358-418). Pegem.
- Uygun, O. (2003). *Demokrasinin tarihsel felsefi ve ahlaki boyutları*. İnkılâp Kitabevi.
- Ünal, S. (2014). İlköğretim okul yöneticilerinin okullarında motivasyonu sağlama etkinlikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 84-90.
- Weiss, M. (2010). *Die Direkte demokratie*. Verlagholzhausengmbh.
- Yaşar, Ş., & Çengelci, T. (2012). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimine ilişkin bir durum çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 1-23.
- Yazıcı, H., Ertürk, A. & Kulaca, İ. (2022). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kazanımların okul dışı öğrenme ortamları kılavuzu bağlamında değerlendirilmesi. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Nobel.
- Yeşil, R. (2004). İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yöntem. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 35-41.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8.baskı). Seçkin.
- Yılman, M. (2006). *Demokrasimizin kültürel temelleri*. Nobel.
- Yılmaz, K. & Yıldırım, G. (2009). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesinin uygulanmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29, 187-207.
- Yılmaz, Ö. & Akgün, N. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okullarda demokrasi ve demokratik öğretmen davranışlarına ilişkin görüşleri. *Academy Journal of Educational Science*, 3(2), 177-189.